

Tri desetletja spreminjanja slovenske družbe

Letno strokovno srečanje sociologov¹

Slovensko sociološko društvo vsako leto priredi strokovno srečanje, namenjeno raziskovalnemu soočenju strokovnjakov, ki se pedagoško, teoretično in znanstveno srečujemo s sociologijo in nasploh z vprašanji družbene dinamike ter človeških odnosov. Poleg osebnega srečanja, ki je nemalokrat edina priložnost za spoznavanje oseb, ki se v našem prostoru ukvarjajo z enako dejavnostjo, je tovrstni simpozij, ki traja dva ali tri dni, priložnost, ki nudi neposreden pogled na teme, predmete raziskovanja, še bolj pa na metodo preučevanja, s katero se kolegice in kolegi lotevajo obravnave in razumevanja družbenih dejavnikov.

Ob tem se, hote ali nehote, pokažejo tudi vrednostni modeli in ideološki vzorci, ki tako ali drugače spremljajo raziskovalno dejavnost. Tega spremljevalnega presojanja, ki mu epistemološko pravimo "spontana filozofija znanstvenikov", se v človeških dejavnostih nikoli ne moremo povsem otresti. Niti discipline, ki se načeloma ukvarjajo s povsem "objektivnimi" predmeti, kakor denimo fizika, kemija ali biologija, pred tovrstno spontano filozofijo niso imune. Ko gre za obravnavo, razlago in pojasnjevanje družbenih zadev, je spontanega in nereflektiranega ideološkega in vrednostnega presojanja toliko več. Gaston Bachelard je trdil, da je prav vrednotenje ena prvih epistemoloških ovir.² Tudi zaradi tega so tovrstna srečanja zanimiva in se človek na njih veliko nauči. Ne toliko o samem predmetu raziskovanja, izpostavljenih temah in

rezultatih, kakor predvsem o svojih kolegi in njihovem pristopu.

Ker že nekaj časa zavzeto in, upam, po svojih zmožnostih odgovorno delam na področju sociologije kulture, ki jo poučujem na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, me je poleg družabnosti in kvalitetne organizacije, za katero poskrbi Slovensko sociološko društvo, na simpozij v Celje privabila tudi radovednost do dela kolegov. Prijavil sem svoj referat v okviru Religiozološke sekcije, saj sem na tem področju aktiven in me strokovno zanima. Skupni naslov razprav na zadnjem srečanju je bil namenjen družbeni dinamiki in spremembam slovenske družbe, zato sem svoj referat naslovil "Rekatolizacija Slovenije in neučinkovitost njene družbene legitimacije". Moj namen je bil pokazati, kako kljub novi demokratični ureditvi v zadnjih

dvajsetih letih, ko so Cerkev in prevladujoča katoliška veroizpoved, ob njej pa tudi vse druge, pridobile status legitimnega in do neke mere pomembnega dejavnika v družbi in kulturi, tudi v javnem prostoru, čemur lahko z retoriko naše discipline rečemo "rekatolicizacija", Katoliška cerkev ne uživa tiste obče in družbeno izražene legitimnosti (splošne sprejetosti in konsenza), ki bi jo za večinsko veroizpoved in za religijo, ki prežema velik del nacionalne zgodovine, pričakovali. Zakaj je tako? Zakaj Katoliška cerkev ni deležna tistega priznanja in družbene legitimnosti (ta zajema vse državljane, ne le privrženca veroizpovedi), ki bi jo za pomembnega dejavnika pri oblikovanju nacionalne istovetnosti in njene kulture pričakovali? To je bilo moje vprašanje. Referat so organizatorji srečanja sprejeli in pripravil sem se na nastop.

Program celotnega dogajanja je bil razčlenjen in je obsegal nekaj izbranih plenarnih predavanj ter več strokovnih referatov, razdeljenih po predmetnih in področnih sekcijah. Že prvi dan zvečer (četrtek, 17. 11.), sta bili na sporedu debatni mizi na temo "Vključevanje državljanov v prometne in mobilnostne politike" ter Študentska sekcija, namenjena razpravi o "Post-socialistični tranziciji." Naslednji dan, v petek, so bili na sporedu plenarni nastopi kolegic in kolegov, na temo "Tri desetletja spreminjanja slovenske družbe" (Brina Malnar, Srna Mandič, Miroslav Stanojević, Mirjana Ule, Sergej Flere in Jože Vogrinc). Sledilo je razdeljeno strokovno obravnavanje po sekcijah, ki sta nosili naslov Družbena blaginja in Odprti termin. Naslednji dan, v soboto, smo se v manjših skupinah, a zato natančneje in zbrano, soočili z referati po sekcijah: Družbena blaginja, Medkulturne študije, Pedagoška sekcija, Sekcija za spol in družino, Odprti termin (Raziskovanje spolnosti) ter Religiološka sekcija. Naposled sem tudi sam prišel na vrsto.

Glede splošnega opažanja moram najprej omeniti svoje začudenje, koliko je kolegov in kolegic sociologov v Sloveniji! Večine pravzaprav niti nisem poznal. Posebej so me

presenetili mnogi mladi raziskovalci, asistenti in doktorski študenti, ki aktivno vstopajo v polje družboslovja in soustvarjajo nova akademska središča, večina seveda še vedno v Ljubljani, okrog Fakultete za družbene vede, mnogi mladi raziskovalci pa so prišli iz Maribora, Kopra in Nove Gorice. To se mi je zdela pozitivna, vsekakor opazna novost. S Filozofske fakultete v Ljubljani smo bili le trije. Kot sociolog kulture sem v obči srenji družboslovcev občutil razliko in na trenutke se mi je zdelo, da s svojo ustanovo sodim bolj v muzej. Vendar brez slabega občutka.

Na Religiološki sekciji smo se s svojimi nastopi razvrstili štirje referenti: profesorica dr. Maca Jogan, dr. Marjan Smrke, dr. Srečo Dragoš in jaz. Nastope je vodil in povezoval dr. Aleš Črnič. V mali dvorani se je, kljub sobotnemu zgodnjemu popoldnevu, zbrala kar zajetna skupina raziskovalcev in poslušalcev. Spodbudni odziv na sekcijo za religijske teme, ki sodijo v družboslovno polje in so tako ali drugače eden od temeljnih, pogosto tudi odločilnih dejavnikov družbene dinamike, njenega razvoja in produkcije smisla, sem hvaležno sprejel. V zadnjem stoletju so avtorji razvili mnoge teorije, kako pojasniti fenomen religije. Od Durkheima in Webra, nenazadnje tudi od Feuerbacha, Marxa in Freuda, do mnogih antropoloških, funkcionalnih, psiholoških in fenomenoloških pristopov, so nastali poskusi, kako dokončno pojasniti to "zadevo", ki ji rečemo religija. Potem, ko smo slišali že skoraj vse, kako gre za obliko napačne zavesti, ideološko indoktrinacijo, vladavino močnejšega ali človeški strah pred smrtjo in izgubo smisla ter njuno sublimacijo, lahko po dobrih sto letih, ko so ti pristopi izčrpali svojo moč in nas vrnili pred izvorno vprašanje, misel obrnemo in rečemo: "Kaj, ko bi na vse mogoče človeške dejavnosti pogledali in jih skušali razumeti, izhajajoč iz religiozne zavesti?" René Girard v svojem delu (razširjen pogovor) *Stvari, skrite od začetka sveta*, meni, da je religiozno temelj človeka. Izhajajoč iz tega temelja, lahko pojasnujemo in razumemo vse druge svari.³

Kolegi referenti se študijsko aktivno ukvarjajo s sociologijo religije in imajo v javnosti vsestransko priznan status strokovnjakov za svoje področje. Vsi smo tudi univerzitetni učitelji. Z zanimanjem sem pričakoval njihove nastope.

Prva je nastopila ugledna profesorica dr. Maca Jogan. V referatu, z naslovom "Cerkvena kolonizacija javnega prostora" je prikazala, kako se katoliška vera v zadnjem obdobju vtihotaplja v vse mogoče družbene pore in postopoma, vendar brezkompromisno, zaseda vse širši prostor. Dr. Joganova je svoj referat opremila z mnogo slikovnega in fotografskega gradiva, s katerim smo prisotni lahko tudi v živo videli in ugotavljali, kako se cerkve, kapele, veroučno gradivo, razni plakati, simboli, revije, tudi radijske frekvence Radia Ognjišče, širijo kot plaz po slovenskem prostoru. Cenjena profesorica ima glede katoliške Cerkve svoje kritično mnenje in omenjene posege ocenjuje negativno. Podčrtala je stališče, da smo priče vsestranski hegemoniji ene religije, katoliške, ki kot izkrivljena ideologija zaseda kulturni prostor tudi tam, kjer ne bi smela biti prisotna, niti vidna. Na posnetkih smo lahko videli in se spomnili, kako voznik, ki se po avtocesti iz Ljubljane vozi v Koper, pri Postojni opazi postavljen visok kovinski križ. Med primeri, kako se katoliška Cerkev spretno vsiljuje v vse družbene sfere, je izpostavila in pokazala kapelo, ki so jo zgradili na onkološkem inštitutu Kliničnega centru v Ljubljani. Človek se vpraša, kaj je s tem narobe? Nenazadnje tam ljudje doživljajo svoje poslednje ure tukajšnjega življenja. Morda je sporna prevlada ene same religije. Sociološko ta pomislek lahko sprejmemo. Katoliška vera je med slovenskimi državljani sicer prevladujoča, a nedvomno, to vem tudi iz lastne prakse, so po domovih za ostarele možni tudi muslimanski sklepni obredi in priprava umrlega človeka za pokop, kakor ga predvideva njegova vera. Skoraj ne dvomim, da bi tudi na onkološkem inštitutu, ob resni prošnji zavzetih ljudi, pripravili in oblikovali prostor za budistično sklepno meditacijo, in

v izbranem prostoru poskrbeli za kipec Bude, ki bi ga negovali, če bi državljani to zahtevali, z namenom, da bi se bolnik pred odhodom "tja čez", mogel pomuditi pri njem. Vendar razprave ni bilo. Profesorica je v svojem živahnem in ostrem slogu razgrnila široko polje, čas pa je stiskal.

Drugi je nastopil kolega dr. Marjan Smrke. Profesorja poznamo po njegovi kritični in velikokrat polemični naravnosti predvsem do ene religije, krščanstva, in še posebno katolištva. Strokovnosti mu najbrž ni mogoče očitati, saj že vrsto let dela kot profesor sociologije religije na ljubljanski Fakulteti za družbene vede, kjer med študenti in kolegi učitelji uživa ugled. Z javnih nastopov pa poznamo predvsem njegovo polemično držo, ki želi biti vedno tudi objektivno podprta. Pri človeških dejavnostih, v zgodovini družbenih ustanov, v vrednostnih ter idejnih modelih, kakor tudi v goli objektivni znanosti tega ni težko narediti. Vedno bomo našli primere, ki lahko govorijo v prid neki teoriji, kakor tudi nasprotno, ki kažejo na njene nedoslednosti in šibke točke. Pomislimo na desetletja slovenske in jugoslovanske zgodovine pred zadnjimi "tremi desetletji". Mnogi naši učitelji so bili prepričani, da je socialistični družbeni model najboljši na svetu, marksistična teorija pa edina zares znanstvena teorija družbe. Za to so navajali vrsto prepričljivih argumentov. Mnogi jih še vedno. Ključna je vedno izbira argumentov in izbor primerov; prav tam tiči in se oplaja "spontana filozofija znanstvenikov", ki smo jo omenili na začetku, z njimi pa gradimo in posredujemo (svoje) ideološko in vrednostno stališče. Živahna in spodbudna dela o tej epistemološki temi je v zadnjem obdobju napisal Paul Feyerabend.⁴ Dr. Smrke je izpostavil temo zaupanja. Slednje naj bi bilo med slovenskimi državljani do katoliške Cerkve zelo nizko. Navedel je vrsto primerov in z njimi povezane vzroke, med katerimi je t. i. "sveta polomija", kakor je imenoval finančni polom Mariborske nadškofije in oznako povzel po dr. Fleretu, le vrh ledene gore. Svoj nastop je naslovil "Učinki 'svete polomije'

na zaupanje v Cerkev in na njeno družbeno moč". V nadaljevanju je razgrnil še nekaj primerov, ki dokazujejo popolno izprijenost, oblastiželjnost in tudi nasilje katoliške Cerkve, ki sama po sebi, že z golim obstojem, nastopa kot dejavnik družbenega nelagodja. Poslušalci smo dobili vtis, da je preprosto vse, kar je s Cerkvijo povezano, slabo in negativno. Sam pri sebi sem se vprašal, kako lahko človek s takšnim osebnim vrednostnim stališčem, poklicno odgovorno poučuje predmet, ki zadeva religijo in seveda tudi njene ustanove, ideje, oblike verovanja, kolektivne obrede, njihov družbeni pomen in zgodovino. Moram priznati, da se je v meni prebudil občutek treme: kako bom sam nastopil? Med sklepni-mi primeri, ki naj potrdijo veliko breme, ki ga Cerkev predstavlja v evropskih družbah, Slovenija pa je tu med najbolj "zaostalimi", ker politično podpira katoliško Cerkev, je dr. Smrke navedel primer, kako so med državljansko vojno v Španiji enote generala Franca, t. i. falangisti, mučili otroke, ki so izhajali iz komunističnih družin. Nekatere so tudi usmrtili.

Zdrznil sem se, kajti to so teme, ki sodijo v žalostna poglavja ideoloških spopadov med drugo svetovno vojno. Pomislil sem, da mnogi prisotni, tudi mladi doktorski študentje, verjetno niti ne poznajo prav dobro vseh plati in črnih strani revolucije in medvojnih idejnih spopadov. Če nas zanese v govor o falangistih v Španiji, vlogi Cerkve, pa v razpravo o dramatičnih dogodkih raznih vojvod na Dolenjskem tisti čas in o enotah domobrancev, potem bo konec z našo razumno razpravo. Za nas, sociologe religije, to ne bi bilo spodbudno. Trema v meni je naraščala. Sicer razumem, da ima dr. Smrke, ki prihaja z Dolenjske, do omenjenih dogodkov travmatičen spomin, toda vloga univerzitetnih učiteljev nas zavezuje k poklicni odgovornosti, jasnim izobraževalnim ciljem, ki ustrezajo resnici in vsebini obravnavanega predmeta, pa tudi k raziskovalni odprtosti, samospraševanju, dvomu nad vsemi ideološkimi oznakami in teoretskimi dogmami, ter k življenjsko spodbudnemu

in pozitivnemu sporočilu, ki smo ga dolžni posredovati mlajšim. Tudi z zgledom in lastno držo, ki se lahko le čudi pred skrivnostjo življenja in lepoto bivanja.

Tretji je nastopil kolega dr. Srečo Dragoš. Tudi on je univerzitetni učitelj in se poklicno posveča predvsem družbenim, ekonomskim in socialnim vidikom religije, s posebno pozornostjo do slovenskega prostora. V svojem referatu "Socialno politični model radikalne katoliške desnice (iz leta 1946)", je izpostavil model, ki ga je v času demokratične tranzicije izbrala katoliška Cerkev pri nas. Razvil je kritiko ter podčrtal neprimernost in zgrešenost te izbire, ki jo motivira le goli zaslužek in kapitalistični dobiček, ki za cerkveno ustanovo ni primeren. Duhovni in kulturni kapital pa naj bi naša trenutna Cerkev zanemarila in opustila. Po avtorjevem mnenju Cerkev ravna zgrešeno, ko se povsem zavestno odpoveduje tako levičarski izbiri, ki jo je v preteklosti zagovarjal Kocbek, kakor tudi sredinski, ki sta jo pred slabim stoletjem razvila Krek in posebno Gosar. S tem se Cerkev odpoveduje socialnemu nauku in ekonomski teoriji, ki so jo nekateri njeni predstavniki razvili in zagovarjali pred drugo svetovno vojno. Dr. Dragoš je prikazal Gosarjeva stališča in jih ocenil pozitivno, ker da so, kljub korporativnim izhodiščem, dokaj egalitarna, celo samoupravna in poudarjeno socialno usmerjena, pa tudi moderna. Kljub temu jih sodobna Cerkev na Slovenskem ne upošteva in sledi oblikam pridobitništva, ta pa so ozko kapitalistično naravnana. Ob tem je za sodobno RKC značilen izrazit premik v desno, ki pa ni le njena posebnost, ampak je značilen za celotno slovensko politiko. V tem pogledu je Cerkev sama odločilno prispevala k razvrednotenju svojega kulturnega in duhovnega kapitala. Nekatere afere iz zadnjega časa so tudi po njegovem le vrh ledene gore.

Po treh predhodnikih sem kot zadnji tudi sam prišel na vrsto. Koordinator dr. Črnič me je povabil k mizi. Spet moram ponoviti, da me je trema resnično preplavila, kakor že dolgo ne. Pred javnimi nastopi je v odrasli dobi

nimam več, treme se spomnim iz otroštva, pa iz časa, ko sem hodil v gore in vstopal v kako steno. Zdaj sem se bal, kako naj sploh nastopim in kaj naj povem, ko pa se je ustvarilo izrazito negativno vzdušje do cerkvenosti in krščanstva nasploh. Prisotni so, tako se mi je zdelo, z odobravanjem in napetostjo sledili ostrim kritičnim posegom, sam pa do krščanstva in nasploh do katerekoli religije ne morem nastopiti kakor kirurg, ki hladno ali celo z užitkom secira truplo in reže njegove dele. Ker so v mali in dvignjeni učilnici povsod na sedežih, ponekod pa tudi na mizah, sedeli poslušalci, jaz pa sem bil zadaj, sem se med sestopanjem čez strnjene vrste skoraj spotaknil. Imel sem tremo, kako bom ravnal, v skrbi, da bom nastopil preostro in izgubil nadzor, kar pomeni, da človek začne nastopati čustveno. Tudi to za sociologe religije ne bi bilo spodbudno. Povrh vsega so predhodniki nastopili s tehničnimi pripomočki, oba kolega tudi z računskimi tabelami, izračunanimi procenti, ustrezno krivuljo, izpisano hipotezo in kvantitativno potrditvijo.

Sam nisem imel seboj elektronskega ključka. Takoj po pozdravu sem s prvo potezo pred seboj zaprl ekran namiznega računalnika. Nastop pred kolegi, ko ne gre za učno uro pred dijaki ali študenti, sem si zamislil v odprti, pojmovni in konceptualni obliki. Izpostavil sem svojo hipotezo, ki je na nek način nasprotna tezi prof. Mace Jogan, saj menim, da katoliška religija, nasploh njena kultura in Cerkev, po demokratičnih spremembah na Slovenskem ne uživajo tiste družbene legitimacije kot bi jo po vlogi, ki jo opravljajo, lahko pričakovali. Nato sem poskusil razgrniti vzroke in razloge za neučinkovito legitimacijo. Naj jih povzamem.

V prvem delu sem razgrnil obče družbeno polje in predhodno paradigmo, ki jo moramo vzeti v obzir. V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja so zahodne družbe doživele širok val sekularizacije. Tedanja nova gibanja, umetniški izrazi in družboslovne teorije so razširili stališče, da gre v tradicionalnih religijah za ostanke starih oblik miselnosti, ki so

bile pogojene z ideološkimi in ekonomskimi dejavniki. Novim teorijam in kulturnim praksam se je religija kazala kot oblika vraževerja, ki jo bo sekularizirana družba svobodnih ljudi kmalu odnesla. Šlo je za vzpon laične družbe in prvi večji razmah ateizma. Tega preloma ne moremo postaviti le v povojna desetletja. Pomemben prelom v tej smeri se je zgodil že na samem prehodu iz 19. v 20. stoletje, ko se je z industrijo in modernizmom sprožil proces, ki ga je Max Weber označil za "odčarani svet". Na ta proces so skušale, vsaka na svoj način, odgovoriti tako moderna umetnost, katoliška estetika in njeni duhovni izrazi z začetka prejšnjega stoletja, kakor tudi velike in v svoji končni posledici tragične ideologije, fašizem, nacizem in komunizem, ki so skrivnost in občutek sublimnega, to je vzvišenega, s človeka, narave in religije, prenesle v politični družbeni kolektiv in razvile revolucionarno, politično in tu-svetno odrešenijsko pojmovanje zgodovine.

Danes verjetno lahko govorimo, da živimo v novi in drugačni družbeni paradigmi, s katero prestopamo v "postmoderno" dobo, ki jo zaznamuje globalizacija. To ne pomeni, da je sekularizacije konec. Slednja se ni ustavila in ostaja metanaracija sodobnega zahodnega sveta, še posebno Evrope. Izvrstno in zelo obsesno delo o tem je napisal Charles Taylor.⁵ Religija sicer ni izginila iz modernega sveta in nekateri govorijo o njeni revitalizaciji, vendar moramo biti pri tem previdni. Razlikovati bi morali dve ravni, oživitev in pomen religije na osebni ravni, ki dobiva danes nove in specifične izraze, ki jih religijsko še ne znamo prav razbrati, ter prenovno religije na družbeni ravni, ki obsega izraze in manifestacije v javnem prostoru, ob pomoči in uporabi novih informacijskih sredstev, vključena v socialne pobude, cerkvene dejavnosti ipd. Kljub določeni revitalizaciji religioznega pa ne moremo mimo ugotovitve, da se je v zadnjih letih družbeno paradigma radikalno spremenila, kar zajema vsa področja, tudi religiozno. Priče smo t. i. *diseminaciji svetega*, nastopu množičnih

izbir, ki so načeloma vse legitimne, kar povečuje sinkretizem, ki ga spremljajo nove oblike sodobne, postmoderne gnoze. Za razliko od oblik gnoze izpred štiridesetih let so sodobne oblike duhovnosti poudarjeno intimne in privatne oziroma individualne, pogosto tudi nevidne. Tomaž Luckmann je o tem napisal dobro študijo *Nevidna religija*.⁶

Družbene spremembe, ki smo jim priča, zajemajo in preobražajo vsa področja življenja, še najbolj pa prizadevajo bazene proizvodnje smisla, ki se tradicionalno navezujejo na religiozno sfero in, v evropskih kulturah, na svetovno in nacionalno književnost. Priče smo vedno večji *fragmentaciji* dejavnikov, ki so konstitutivni pri oblikovanju osebne identitete. Slednjo tvorijo *prostorska komponenta* (kraj bivanja in prostor, ki me določa), *selektivni dejavnik* (ta obsega izbor kulturnih prvin, ki nam ga nudijo starši, šola, nacionalna kultura, sega pa od jezika sporazumevanja in lastnega izražanja, do ideološkega nazora in vrednot) ter *integracijski vzgib*, ki nas različno in aktivno lahko spremlja skozi vse življenje, omogoča pa nam povezati in v sebi skleniti heterogene prvine in vsebine, ki sestavljajo osebno identiteto človeka.

Osnovni sociološki predmet razmisleka bi po mojem mnenju moral biti, kako se v sodobni družbi oblikujejo in uveljavljajo ideološki aparati in oblike, virtualne ter institucionalne, ki ustvarjajo obče sprejemljive pomene ter motivirajo dinamiko človekovih želja. Proizvajajo predmetni svet, ki tem željam ustreza in jih deloma zadovoljuje, z idejnimi vzorci pa legitimirajo njihovo uporabo in porabo. Ne glede, ali je posamezna oseba s tem celostno zadovoljna in ne glede, kakšna vrednostna merila se hkrati s tem procesom v družbi uveljavljajo. A tega sociologija ne upa in mogoče ne zna obravnavati. Pa čeprav naj bi raziskovali svet, v katerem vsi, tako ali drugače, živimo. Očitno tudi v družboslovju, po analogiji z naravoslovjem, potrebujemo nabor novih konceptov, ki bi nam omogočili misliti prelom paradigme, sredi katerega se nahajamo.

Ni res, da ne bi imeli prodornih del sodobnih avtorjev, ki učinkovito in brez odvečne retorike analizirajo dinamiko razvitega sveta. Nekatera od teh del so dostopna tudi v slovenščini, avtorji pa uživajo splošno priznanje (Bauman, Galimberti, Baudrillard, Attali, Morin, Beck, Giddens, na Hrvaškem prof. Paić). Sodobna družbena dinamika načjenja in spreminja tudi dve najosnovnejši kategoriji, ki odločilneje kakor predmetni svet določujeta človeka in njegovo bivanje, to sta zaznavi in pojmovanje prostora in časa. Na eni strani smo priče izraziti "de-teritorializaciji", ki jo omogoča in spodbuja nova oblika tehnološke komunikacije in njen virtualni svet. Na drugi strani odpoved fizični prisotnosti in brisanje zgodovinske kontinuitete, oziroma zmanjševanje legitimnosti meril, ki jih posreduje zgodovinski spomin, ko se namesto prisposodbe drevesa uveljavlja paradigma mreže, spreminja tudi našo zaznavo časa. V sociologiji danes govorimo o pojmu "ukronije", to je, v analogiji z utopijo (ne-prostorom), kategorija "izven-časovnosti", ki spremlja naša doživetja in sooblikuje zavest ljudi. Izgubljam občutek tako za preteklost in tudi za prihodnost. Relevanten in pomemben je le trenutni "zdaj", ter zadovoljitev hipnih potreb. Nekateri sociologi in antropologi v zadnjih letih načenjajo tudi to problematiko, na primer Marc Augé, v knjigi *Kakšen konec je naredila prihodnost?*⁷ Sodobna mega-polis, kot metafora za današnjo družbo, nima meja; je brez obzidja in brez ločitve. Nahaja se na trenutni mreži, v resnici pa nima kraja. V tem smislu se radikalno spreminja tudi človekova duhovna sfera in njegov odnos do religioznega.

Koordinator mize dr. Črnič me je podrezal in opomnil, da čas teče in se mi predvideni termin za nastop izteka. Zdrznil sem se; v mreži brez smeri je tudi mene zaneslo in sem preveč zataval. Skušal sem ujeti rešilno vejo in se vrniti na svojo rdečo nit. Zakaj, po mojem mnenju, katoliška Cerkev pri nas ne uživa samodejnega družbenega konsenza in legitimacije? Obče gledano so procesi demokratizacije

v zadnjih dvajsetih letih nedvomno omogočili, da so se dejavnosti katoliške Cerkve vrnile in se do neke mere uveljavile v javnem prostoru. Vpeljali so se nekateri verski prazniki, razširila se je dostopnost verskega tiska ter informativnih služb. Vse to je za politično in nazorsko demokracijo nekaj normalnega. Za sociologijo je bolj zanimiva ugotovitev, zakaj ta proces, namreč prisotnost religiozne in cerkvene dejavnosti v javnem prostoru, ni dobil in ne dobiva obče legitimacije. Na slovenski nacionalni televiziji ob nedeljah ne moremo spremljati svete maše, kar je v sosednjih državah nekaj samoumevnega. Proces nazorske pluralizacije je v slovenski družbi, s strani liberalno laičnih in ne religioznih ljudi, dojet kot nasilni ideološki vdor, ki naj bi bil nevaren, kakor nam je pojasnjevala dr. Jogan, sem spomnil. Ideološki in nazorski spori pa se zaostreno prevajajo v politične.

Zakaj v Sloveniji prihaja do zaostrovanja tega soočenja in do pogostega prekrivanja političnih izbir z verskimi, je kompleksno vprašanje. Osebo se mi zdi škoda, da sociologi pri tem ne znamo odigrati pomembne, objektivne in konstruktivne vloge. To se mi zdi velika cokla naše stroke. V evropskih družbah nedvomno obstaja načelo, ki ga vsi spoštujemo, da sta država in Cerkev ločeni. Državljeni, vsaj mnogi med njimi, pa smo pogosto pripadniki in državljani obeh sfer, laične države in Cerkve. V vsakdanjem življenju, od otroških vrtcev do domov za ostarele, ju ni mogoče vedno in povsod strogo ločiti. Politična korektnost se lahko naglo sprevrže v ideološko sodišče. Po demokratizaciji družbe pred dvema desetletjema je religija s svojim vrednotenjem in vsebino vstopila v prostor, ki je po izteku socializma ostal do neke mere ideološko prazen. Toda danes ugotavljamo, da ga religija ni uspela učinkovito zapolniti. Bolj uspešno so ga zasedli komercialni, ideološki in storitveni ponudniki, od trgovinskih centrov do medijev. To pripisujem dejstvu, da Slovenija, kljub uspešnemu razvoju in vstopu v evropske integracije, ni znala razviti in legitimirati svojega novega referenčnega

kulturnega, političnega in zgodovinskega okvira. Ta bi moral obsegati ozemeljski prostor nove slovenske države in vse narodne manjšine, tako notranje, to je pripadnike drugih etničnih skupin, kakor slovenske ljudi zunaj državnih meja Slovenije. V temeljni družbeni okvir, ki vzpostavlja slovensko identiteto, sodi tudi kulturna in verska zgodovina Cerkve in njena vloga v sodobni slovenski družbi. Toda to za državljane ni bilo sprejemljivo. Tako imamo zdaj (bilo je novembra lani), dvajset let po dogodkih, ko se je zaradi spora s tedanjim političnim vodstvom v Beogradu, Slovenija odločila za odcep od Jugoslavije in samostojnost, na bližnjih volitvah možnost, imamo priložnost, da za predsednika slovenske vlade izvolimo ... gospoda Jankovića, srbskega človeka.

V dvoranici je završalo. Ne vem sicer, zakaj. Gospod Janković je naslednji mesec na volitvah dobil široko podporo. Morda je kolege zmotila omemba narodnega porekla, kakor bi bilo to nevljudno in bi ga morali skrivati. Dr. Črnič me je spet podrezal, miril ljudi v dvorani in me povabil, naj sklenem predavanje. Moral sem izpustiti nekaj misli, ki so bile namenjene razpršeni identiteti, ki spremlja naš čas, obsega pa tudi formiranje družbenih vezi (izrazito sociološka tema!) ter produkcijo smisla. Ustavil sem se pri tezi, s katero menim, da so za neučinkovito legitimacijo (širši konsenz) katoliške Cerkve v Sloveniji in religiozne sfere nasploh odgovorni štirje dejavniki.

Na prvem mestu so to spremenjene razmere, ki jih je prinesla in vsilila paradigma ekonomske odprtosti ter idejna liberalizacija. Z njo se uveljavlja storitvena in vrednostna horizontala, ki ukinja stremljenje po višjem in duhovnem. Zmanjšuje se pomen lokalnih identitet, popolna razvidnost vsega in liberalna razpoložljivost (skoraj vsega) pa ukinja tudi občutek za skrivnost, dostopnost, ki jo omogoča simbol, saj se z njim vzpostavlja realna prisotnost in stik z "drugostjo" in s skrivnostjo, ki presega razvidnost. Danes ni več ničesar, o čemer se ne bi dalo "nič reči". Preplavlja nas diktat razvidnosti ter

komunikacija in logika signalov. Zaradi tega človek težje pristopa k transcendentnemu Bogu. Kdo bi še razumel, kaj je želel reči sufijski mistik al-Gazali, ko je pisal knjigo *Votlina luči*.⁸

Drugi razlog za neuspešno družbeno legitimacijo Cerkve v Sloveniji so individualne poteze na obeh straneh, cerkveni in državni. Mnoge od teh potez so bile v zadnjih letih nerodne in zgrešene. Na obeh straneh. Bile so strateško slabo premišljene, v mnogih primerih, spet na obeh straneh, posledica pretiranih in nerealnih pričakovanj, stereotipno privzetih strahov, ideološke dediščine, sumničenja, kratkovidnosti in tudi, posebno na cerkveni strani, neupoštevanja polstoletnega družbenega razvoja, zaradi katerega obča miselnost slovenskih ljudi ni ostala takšna, kakršna je bila pred drugo vojno, ampak se je v zadnjih desetletjih suvereno razvijala, v vrednostnem sozvočju z drugimi razvitimi evropskimi družbami.

Tretji razlog vidim v medijski srenji in v izobraževalni, to je v šolski sferi. V tem pogledu je Slovenija, če želimo to priznati ali ne, zelo poseben primer. V evropskem kontekstu predstavlja svojevrstno redkost. Obe sferi, tako medijska kakor šolska, sta izrazito in največkrat brez jasnih avtorefleksivnih potez, vključeni v kapitalsko in kooperativno paradigmo sodobnega storitvenega liberalizma in njegovo spontano ideologijo. Zaradi zgodovinske dediščine in političnih okoliščin se rimsko katoliška in cerkvena izbira kaže kot edina zares alternativna vrednostna in nazorska izbira, ki se v času, ko slovenska identiteta načeloma ni ogrožena, v javnem diskurzu prikazuje kot osnovna ovira za svobodo mišljenja in celo kot ogrožajoči ideološki poseg. Stara bipolarna struktura se na Slovenskem neverjetno trdno ohranja in je ovira za legitimacijo sodobne, vrednostno in nazorsko odprte družbe, ki sprejema bogastvo religioznih izbir. Ideološko omejenost vzdržuje tudi odsotnost izbirnega pouka o svetovnih verstvih v osnovni in srednji šoli. Verouk v šolah je nekaj povsem drugega od

kateheze po župniščih. Nudi osnovno poznavanje verstev, ki ni nujno, in načeloma sploh ni, konfesionalno naravnano. Takšnega pouka slovenska mladina v šolah nima. Mislim, da je zaradi tega ideološko lažje obvladljiva in je izobrazbeno ter vrednostno humanistično manj oblikovana.

Četrty razlog, ki vzdržuje politično polarnost in posredno bremeni ali celo onemogoča primerno družbeno legitimacijo katoliške Cerkve, vidim v dejstvu, da se njen "protipol", ki nastopa ideološko demokratično in liberalno ter nasprotuje cerkveni ustanovi in krščanstvu nasploh, s svoje strani kljub zagovoru demokratičnih vrednot in človekove svobode, ni uspel in mu še vedno ne uspe, da bi se etično, idejno in nazorsko distanciral od komunistične ideologije in njenih konkretnih nasilnih dejanj na Slovenskem v času druge svetovne vojne in po njej. Tudi v tem vidim oviro, ki onemogoča sproščen razvoj idej in demokratičnih nazorskih izbir.

Predvideni čas za naše posege se je iztekel. Predsednica društva nas je opozorila, da je čez nekaj minut predviden odhod na ogled rojstne hiše in muzeja znamenite Celjanke, pisateljice in svetovne popotnice Alme Karlin. Navzoči v dvorani so izrazili željo, da bi imeli vsaj kratko diskusijo, kar je podprl tudi predsednik dr. Črnič. Rekel je, da si mnogi gotovo želijo pokomentirati zadnjega in vse druge nastope. Po vsem izrečenem sem trepetal kaj bo, vendar treme nisem imel več. Edini nazorski somišljenik, kolega dr. Igor Bahovec, profesor na Teološki fakulteti, je moral zaradi neke obveznosti oditi, tako sem ostal sam. Počutil sem se kot Danijel v jami med levi, vendar sem verjel, da bom prišel ven živ. Polemična debata se je resnično razvila in nihče ni izrazil želje, da bi odšel na predvideni ogled. V Religiozološki sekciji smo se mu odpovedali, kar razumem kot znamenje, kako globoko se nas dotikajo religiozna vprašanja, pa čeprav so obarvana ideološko in politično.

Razprava se strukturnih tem, ki sem jih nakazal, ni niti dotaknila. Takoj smo se znašli sredi konfrontacije "za" ali "proti" Cerkvi. Tu

žerjavica žari! Pripravljeni smo se odpovedati tudi muzeju Alme Karlin, kar mi je bilo osebno žal. Dr. Smrke mi je očital, da sem moralno nepošten, ker Cerkev vedno zagovarjam. Odvrnil sem, zakaj je ne bi, saj hrani razodetje odrešenja in je nosilka duhovnega izročila. Rekel je, da zato, ker je vedno ravnala nasilno in zavaja ljudi. Odgovoril sem, da lahko z druge strani poiščem primere, ko je Cerkev ljudem prinesla kulturni razvoj. Dr. Smrke je kot primer krivičnega stališča prisotnim povedal, da mene na nacionalno televizijo vabijo kar naprej, medtem ko njega nikoli ne povabijo. Pripomnil sem, da so me lani povabili enkrat, morda dvakrat. Dr. Črnič je s pisalom potolkel po mizi in nas pozval k strokovnemu pogovoru. Razprave še ni bilo konec in muzeja Alme Karlin nismo videli. A zdi se, da tega nihče ni obžaloval. Profesorica Jogan in predsednik sekcije dr.

Črnič sta izrazila zadovoljstvo, da se o religiji v družbi lahko odprto in kritično pogovarjamo. Načeloma smo vendarle vsi demokrati.

-
1. V pričujočem besedilu se posebej zaustavljam pri povzetku Religiozološke sekcije, ki je za bralce Tretjega dne verjetno tudi najbolj zanimiva. Srečanje se je odvijalo v Celju, novembra 2011.
 2. G. Bachelard, *Oblikovanje znanstvenega duha*, Studia humanitatis, Ljubljana 1998.
 3. R. Girard, *Des choses cachées depuis la fondation du monde*, Ed. Grasset & Fasquelle, Paris 1978.
 4. P. Feyerabend, *Proti metodi*, Studia humanitatis, Ljubljana 1999; *Spoznanje za svobodne ljudi*, Krt, Ljubljana 2007.
 5. Ch. Taylor, *A Secular Age*, Harvard University Press, Cambridge, London 2007.
 6. Th. Luckmann, *Nevidna religija*, Ljubljana 1997; *Družba, komunikacija, smisel, transcendenca*, Claritas, Študentska založba, Ljubljana 2007.
 7. M. Augé, *Où est passé l'avenir?*, 2008. Italijanska izdaja, *Che fine ha fatto il futuro?*, Elèuthera, Milano 2009.
 8. Al-Ghazali, *La nicchia delle luci*, Tea, Milano 1989.